

УДК 330.322.2:631

В. І. Пілявський,

к. е. н., докторант, Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

ORCID ID: 0000-0003-3311-0559

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.24

ІНВЕСТИЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Piliavskyi,

PhD in Economics, Doctoral Student, International University of Business and Law, Kherson

INVESTMENT SOURCES AND MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF PRODUCTION POTENTIAL OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES

У статті висвітлено проблеми інвестиційного забезпечення відтворення та розвитку виробничого потенціалу агропромислових підприємств. Здійснено оцінку його динаміки, проблем і тенденцій розвитку. Визначено, що ефективний розвиток виробничого потенціалу, економіки агропромислових підприємств можливий лише на основі активізації інвестиційної діяльності, істотного збільшення обсягу інвестицій, а також консолідації всіх джерел інвестування. Особлива увага приділена визначенню джерел та механізмів інвестування. Серед них особливе значення відведено власним джерелам, а також іноземним надходженням. При цьому виявлено переваги й недоліки іноземних інвестицій та необхідність їх державного регулювання із збереженням інтересів вітчизняних агропромислових підприємств. Визначено, що вибір конкретної країни для здійснення інвестицій стає непростим завданням топ-менеджерів транснаціональних корпорацій та інвестиційних фондів, які користуються рейтинговими оцінками авторитетних міжнародних інституцій як основи для обрання тієї чи іншої країни об'єктом для капіталовкладень.

The article deals with the problems of investment support for reproduction and development of production potential of agro-industrial enterprises. Assessed its dynamics, problems and development trends. It is determined that effective development of production potential, economy of agroindustrial enterprises is possible only on the basis of intensification of investment activity, substantial increase of investments volume, as well as consolidation of all sources of investment. Particular attention is paid to determining the sources and mechanisms of investment (basis and should act at all levels of making management decisions on financing, including state and regional). Among them, special attention is devoted to their own sources, as well as to foreign income. The advantages and disadvantages of foreign investments and the necessity of their state regulation with the preservation of interests of domestic agro-industrial enterprises are revealed. It is noted that micro- and macroeconomic levers of the state's influence on the investment attractiveness of agrarian enterprises are of major importance for the large-scale attraction of domestic and foreign investments. It is substantiated that the investment support of the production potential of agrarian and agro-industrial enterprises should be a system that should promote dynamic socio-economic development and increase the level of competitiveness of agrarian products, and take into account conditions that include international, socio-economic, ecological peculiarities of the functioning of agricultural production; the achievement of the goals of a large-scale modernization of the national economy, the introduction of resource and energy conservation, the growth of labor productivity, strengthening the competitive position of the domestic producer is possible on the basis of widespread use of investment and innovation model of development of production and resource potential. It is determined that the choice of a specific country for investment becomes a complicated task of top managers of multinational corporations and investment funds that use rating ratings of reputable international institutions as the basis for the election of an object of investment for a particular country.

Ключові слова: інвестиції, виробничий потенціал, агропромислові підприємства, джерела, механізми, розвиток, забезпечення, відтворення, державне регулювання.

Key words: investments, production potential, agro-industrial enterprises, sources, mechanisms, development, provision, reproduction, state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відповідно до ринкових механізмів господарювання, формування, розвиток та відтворення виробничого потенціалу аграрних й агро-

промислових підприємств залежить від очікуваних фінансово-економічних результатів, одержання прибутку, окупності коштів, які вкладаються, у короткий термін. У зв'язку з

Таблиця 1. Джерела фінансування науково-дослідних і науково-технічних робіт та їх динаміка (у фактичних цінах)

Джерело коштів	тис. грн				
	2000 р.	2002 р.	2007 р.	2012 р.	2017 р.
Всього	1729700,7	651962,0	1554098,4	2046339,0	2432520,2
У тому числі за рахунок: держбюджету	66500,7	244896,1	428190,0	614513,5	751611,9
коштів місцевих бюджетів	18081,2
позабюджетних фондів	...	25632,5	9569,7	18582,4	30187,9
власних коштів	...	14582,5	62010,5	61294,6	210360,1
коштів замовників: підприємств, організацій України	239100,3	233376,0	597633,7	785788,4	789544,7
іноземних держав	352100,1	101916,2	359746,7	477079,1	555321,4
Інші джерела	51900,6	31558,7	96947,7	89081,0	77413,0

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

цим, інвестиційні джерела та механізми формування й використання виробничого потенціалу є основою й мають діяти на всіх рівнях прийняття управлінських рішень щодо здійснення фінансування, включаючи державний і регіональний. Також це стосується тактичного й стратегічного управління розвитком виробничого потенціалу. Тому дослідження інвестиційних джерел і механізмів його забезпечення є актуальним, має теоретичне й практичне значення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування й розвитку виробничого потенціалу агропромислових підприємств, раціонального використання природних і трудових ресурсів аграрних підприємств відображені у наукових дослідженнях відомих економістів-аграрників: І. Боярко, М. Ігнатенка, М. Коденської, М. Литовченка, Л. Мармуль, І. Романюк, Н. Рунчевої та ін. Проте проблеми інвестиційного забезпечення виробничо-ресурсного потенціалу, джерела й механізми його здійснення потребують поглиблених розробок.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей інвестиційного забезпечення відтворення й використання виробничого потенціалу агропромислових підприємств, виявлення його проблеми й тенденції, обґрунтування джерел й механізмів розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з провідних конкурентних переваг вітчизняних аграрних і агропромислових під-

приємств є наявність потужного і навіть унікального у національному, європейському та світовому вимірах за обсягом та різноманіттям структури виробничо-ресурсного потенціалу території [1, с. 66]. Тому інвестиційне забезпечення та фінансування його відтворення є важливим теоретичним і практичним завданням. Необхідно зазначити, що в умовах цифрової економіки воно спирається та має враховувати інноваційні розробки й продукти. Визначено, що загальний обсяг фінансування наукових і науково-технічних робіт у 2017 р. порівняно з 2012 р. збільшився на 9,3% і становив 243,28 млн грн (табл. 1).

Частка бюджетних асигнувань у загальному обсязі фінансування за останні роки поступово збільшується після різкого зменшення на початку століття, — на 1,8% порівняно з 2012 р. і на 4,2% — з 2007 р. Частка фінансування наукової діяльності за рахунок замовників зменшилася на 6,5%, хоча питома вага коштів замовників (вітчизняних та іноземних) становить більше половини обсягу фінансування витрат на виконання науково-технічних робіт (2017 р. — 55,2%, 2012 р. — 61,7%). Частка фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) у структурі валового внутрішнього продукту (ВВП), як і в 2012 р., становила 1,2%, у тому числі за рахунок держбюджету 0,37% (у 2012 р. — 0,36%). У розвинених країнах світу частка державних витрат на НДДКР у структурі ВВП становить: 0,95% — у Фінляндії, 0,87% — у Японії, 0,86% — у Швеції, 0,56% — у США.

Витрати підприємств і організацій на виконання наукових і науково-технічних робіт у 2017 р. становили 2089,5 млн грн, що на 17,4%

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм інвестиційного забезпечення розвитку виробничого потенціалу агропромислових підприємств

більше, ніж у 2017 р. З них 888,8 млн грн, або 42,5 % від їх загального обсягу становили витрати на оплату праці, 551,5 млн грн (26,4 %) — матеріальні витрати, 78,7 млн грн (3,8 %) — капітальні інвестиції, з яких три чверті було направлено на устаткування й обладнання. Видатки на виконання науково-дослідних робіт профінансовано, в основному, за рахунок бюджетних коштів (88,5 % витрат на виконання фундаментальних робіт і 60,0 % витрат на виконання прикладних робіт). Видатки на науково-технічні розробки профінансовано за кошти вітчизняних замовників на 38,0 % і 34,2 % — за кошти з іноземних джерел.

Як свідчить світовий і вітчизняний досвід, ефективний розвиток виробничого потенціалу, економіки агропромислових підприємств можливий лише на основі активізації інвестиційної діяльності, істотного збільшення обсягу інвестицій, а також консолідації всіх джерел інвестування [2, с. 95]. Тільки тоді можлива модернізація виробництва, раціональне й продуктивне ресурсокористування, впровадження нових технологій на основі сучасних наукових досліджень.

Абсолютна більшість інвестицій у агропромислові підприємства надходить з недержавних джерел. Їх питома вага у загальних обсягах інвестицій у основний капітал галузі становить 95,0—97,0%. Частка коштів державних (3,0—4,0%) і комунальних підприємств незначна (менше, ніж 1,0%) і потребує збільшення до рівня, який забезпечуватиме виконання державних завдань щодо підтримки та регулювання інвестиційної діяльності підприємств аграрної сфери та сільській місцевості загалом.

Причинами інвестиційної кризи, що зумовлювала депресивний характер розвитку вироб-

ничого потенціалу підприємств аграрної сфери, можна вважати також макроекономічні фактори: скорочення власних інвестиційних джерел товаровиробників через посилення диспаритету цін та знецінення інвестиційних ресурсів в умовах інфляції, зменшення обсягів прямої державної інвестиційної підтримки, не компенсоване власними та залученими джерелами фінансування інвестицій; різке погіршення умов доступу до кредитних ресурсів, криза фінансово-кредитної банківської системи на початку 90-х рр., зростання неплатежів, порушення господарських зв'язків, руйнування системи матеріально-технічного постачання тощо [3, с. 176].

Побудова інвестиційної стратегії управління розвитком виробничого потенціалу агропромислових підприємств базується на організаційно-економічних механізмах управління інвестиційними потоками, який представлено на рисунку 1.

Оцінка виробничого потенціалу розвитку агропромислових підприємств довела її значущість для національного господарства [4, с. 72]. Виробництво продукції у підприємствах аграрної сфери є одним з традиційних у спеціалізації країни. На його частку припадає 26,0% обсягу валової продукції, більше 30,0% вартості основних засобів, тут працює 25,0% працівників, зайнятих у галузях національного господарства країни.

Основним напрямом державного регулювання інвестиційної політики для розвитку виробничого потенціалу підприємств аграрної сфери має бути визначення пріоритетних галузей виробництва, тобто об'єктів першочергового вітчизняного й іноземного інвестування. Одним з провідних критеріїв доцільності тако-

го вибору повинна бути можливість досягти ланцюгової реакції господарської активності та зростання розширеного відтворення виробничих ресурсів у всій аграрній сфері як наслідку первинної ін'єкції капіталів в агробізнес. Залучення як вітчизняних, так й іноземних інвестицій залишається на сьогодні актуальним у розв'язанні першочергових завдань зростання економіки й ресурсного потенціалу аграрних підприємств і є важливою складовою їх входження до світових господарських, продовольчих та ресурсних ринків.

Загалом слід зазначити, що для широкомасштабного залучення вітчизняних й іноземних інвестицій найважливіше значення мають мікро- та макроекономічні важелі впливу держави на реалізацію інвестиційної привабливості аграрних підприємств [5, с. 29]. Вони покликані компенсувати недоліки загальноекономічної кон'юнктури й посилити інвестиційну привабливість аграрної галузі. Ефективна національна політика в сфері залучення інвестицій повинна включати низку стимулюючих важелів, зокрема для сільського господарства — державну (в тому числі бюджетну) підтримку.

Таким чином, інвестиційне забезпечення виробничого потенціалу аграрних й агропромислових підприємств має бути системою, яка повинна сприяти динамічному соціально-економічному розвитку та підвищенню рівня конкурентоспроможності аграрної продукції та потребує врахування умов, які включають міжнародні, соціально-економічні, екологічні особливості функціонування сільськогосподарського виробництва. Отже, досягнення цілей масштабної модернізації національного господарства, впровадження ресурсо- та енергозбереження, зростання продуктивності праці, зміцнення конкурентних позицій вітчизняного виробника можливе на основі широкого застосування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку виробничо-ресурсного потенціалу.

З іншої сторони, на думку Романюк І.А., одним із напрямів кардинального збільшення інвестицій мають бути суттєві зміни технологічної структури сільськогосподарського виробництва на основі його екологізації й підвищення ресурсовіддачі [6, с. 14]. Така перебудова можлива за умови фінансування інвесторами запровадження сучасних екологічно чистих агротехнологій. Проте часто інвестиційні проекти, у т. ч. з боку закордонних партнерів передбачають нарощування техногенного навантаження на навколишнє середовище.

Тому варто відпрацювати єдині правила інвестування розвитку виробництва в аграрній сфері, яких би дотримувалися іноземні інвестори, і закріпити їх у міжнародних договорах. У зв'язку з цим необхідно переорієнтувати державну інвестиційну та податкову політику щодо вдосконалення механізму залучення екологічних ресурсних інвестицій. Також законодавча база має створювати передумови підвищення частки довгострокових вкладень, що дозволить здійснити структурну і технологічну перебудову сільськогосподарського виробництва.

На сучасному етапі ринкового господарювання в аграрній сфері сільськогосподарська й продовольча продукція набула статусу однієї з основних у стратегії експорту України [7, с. 25]. У такій ситуації просування національної економіки країни до світового ринку без відповідних виробничо-ресурсних перетворень, які стосуються аграрної сфери, приречене на невдачу. Особливою мірою це стосується наявності джерел фінансування, необхідних для здійснення таких перетворень, та можливості їх ефективного використання.

Більшість проблем сталого соціально-економічного розвитку в країні в цілому та в окремих сферах, зокрема, в аграрній, — взаємозалежні. Так, результативність виробництва залежить від фінансово-кредитного забезпечення, яким визначається можливість формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських виробництв; згадане забезпечення, у свою чергу, — від результативності аграрного виробництва. Визначальною серед них є проблема, обумовлена відсутністю чітких стратегічних й тактичних пріоритетів соціально-економічного розвитку в цілому, аграрної сфери та її складових підприємств.

Формування та функціонування згаданого механізму в цілому та його частини, відповідальної за інвестування розвитку виробничого потенціалу підприємств аграрної сфери, не уявляється можливим без наявності та ефективного використання можливостей джерел фінансування — як зовнішніх, так і внутрішніх [8, с. 72]. Відносячи до зовнішніх джерел фінансування інвесторів зарубіжних країн, перш за все, слід зазначити, що в умовах сповільнення інвестиційної активності у світі в цілому, їх увагу все більш приковують Центральні та Східні Європейські країни.

Щорічні обсяги іноземних інвестицій у цей регіон залишаються стабільними на рівні 27,0—30,0 млрд дол. США, їх вектор набуває чіткого спрямування на Схід. Західноєвропейські інве-

стори шукають місце для розміщення нового виробництва та базу для експансії на динамічні ринки Східної Європи, підприємці з країн СНД прагнуть виходу на Європейський та світовий ринок. За цих умов Україна, що межує з економічними культурами як Заходу, так і Сходу, виокремлюється привабливим самостійним середовищем для ведення бізнесу, ідеальним плацдармом для виробництва товарів та послуг, орієнтованих на обидва ринки.

Причин інвестувати розвиток виробничо-ресурсного потенціалу економіки країни в цілому та, зокрема, аграрної сфери, для інших країн декілька, це: динамічна економіка, значні ринки збуту, дешева і якісна робоча сила, стратегічне розміщення, різноманіття ресурсів. Спостерігаються позитивні тенденції щодо зростання доходів населення, розширення середнього класу, підвищення попиту, розширення старих та формування нових ринків збуту. Законодавче встановлена мінімальна заробітна плата в Україні одна з нижчих у Центральній та Східній Європі: у галузі сільськогосподарства середня зарплата — менше 90 дол. США. При невисокій ціні на людські ресурси, робоча сила є традиційно освіченою: понад 65,0% населення віком старше 10 років має загальну середню освіту, понад 31,0% — вищу.

Україна межує, з одного боку, з чинними та майбутніми членами Європейського Союзу. Таке розміщення відкриває для компаній, що працюють в Україні, доступ на ринки із загальним населенням близько 200 млн осіб. Через Україну проходить більшість наземних транспортних шляхів з Центральної до Східної Європи та Азії, країна має вихід до морів, річкових магістралей, має розгалужену систему аеропортів. Завдяки такому географічному розташуванню та системи двосторонніх економічних домовленостей, вона є ідеальною базою як для підприємств, що орієнтуються на Західно- та Центрально-європейські ринки збуту, так і для компаній, що планують реалізувати продукцію в інших країнах. Крім того, значна кількість інвесторів використовують таку позицію країни для залучення ресурсів Східної Європи у виробництві продукції для Західної Європи.

Не менш важливо, що Україна є традиційно багатою на ресурси не лише для аграрної сфери, але й для промисловості в цілому. Країна, на думку Мармуль Л.О. та Петренко В.С., має одні з найкращих в Європі масиви чорноземів, що дозволяють їй бути основним постачальником сільськогосподарської продукції [9, с. 45]. Завдячуючи зазначеним обставинам, за умов

функціонування діючого механізму регулювання інвестиційного розвитку аграрної сфери за роки незалежності залучено для розвитку прямих іноземних інвестицій на суму 1167,7 млн дол. США, що становить 17,5 % від їхнього загального обсягу в економіці країни. З них 84,6% вкладено у підприємства харчової промисловості та переробних галузей, 15,4% отримали сільськогосподарські підприємства. На кінець 2017 р. прямі іноземні інвестиції в сільське господарство України склали 552,7 тис. дол. США по структурі інвестицій в галузі склало 1,9%, що на 123,5% більше ніж на аналогічну дату минулого року, коли цей обсяг становив 399,8 млн дол. США. Понад 70,0% інвестицій в аграрну сферу України здійснено у вигляді фінансових інвестицій, насамперед внесків до статутного капіталу.

Прямі іноземні інвестиції залучалися у 812 підприємств по виробництву харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів на загальну суму 1655,5 млн дол. США (4,6% від залучених в економіку України та 67,4 % від залучених в аграрну сферу). У сільське господарство та мисливство за цей період було вкладено 799 млн дол. США прямих іноземних інвестицій (відповідно 2,2 та 32,6 %) у 655 сільськогосподарських підприємств. Протягом 2017 р. приріст іноземного капіталу становив 340,4 млн дол. США (на 23,0 % менше, ніж за 2016 р.). Іноземними інвесторами в сільське господарство вкладено 246,1 млн дол. США (в 1,6 разів більше, ніж у 2016 р.), у харчову промисловість — 94,3 млн дол. США (в 3 разів менше). Основний відтік інвестицій — 186,8 млн дол. США спостерігався у IV кварталі 2014 р.

Основними інвесторами в підприємства аграрної сфери України є фірми Нідерландів, Кіпру, Великобританії, Швеції, США, Німеччини, Франції, Австрії. У даній ситуації вибір конкретної країни для здійснення інвестицій стає непростим завданням топ-менеджерів транснаціональних корпорацій та інвестиційних фондів, які користуються рейтинговими оцінками авторитетних міжнародних інституцій як основи для обрання тієї чи іншої країни об'єктом для капіталовкладень [10, с. 64].

ВИСНОВКИ

Актуальність дослідження інвестиційного забезпечення розвитку виробничого потенціалу агропромислових підприємств України зумовлена необхідністю його модернізації, здійснення раціонального ресурсокористування, становлення й зміцнення їх конкурентних позицій в умовах інтеграції країни в євро-

пейську та світову економічну систему. Вітчизняні агропромислові підприємства, особливо малі та середні, значною мірою характеризуються великим ступенем зношеності основних фондів, низьким рівнем оснащеності виробництва інноваційним обладнанням і технологіями.

Вказане вимагає залучення значних обсягів інвестицій для можливості впровадження високотехнологічних процесів, орієнтованих на виробництво якісної сільськогосподарської сировини й продовольчої продукції. Це дозволить сформуванню експортний потенціал України і перейти до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки й відтворення виробничого потенціалу агропромислових підприємств. Проте вирішення цих завдань має здійснюватися не тільки на рівні власне підприємств, а й з обов'язковою інституційною та організаційно-економічною підтримкою держави.

Література:

1. Смолій Л. Інвестиційне забезпечення аграрних підприємств регіону. Економіка АПК. 2009. № 9. С. 65—67.
2. Боярко І. Оцінка інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 7. С. 90—99.
3. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 470 с.
4. Жила І.В. Організація обліку інвестиційної діяльності інститутів спільного інвестування. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 11. С. 71—73.
5. Крупка М.І., Демчишак Н.Б. Аналіз формування й використання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в Україні. Фінанси України. 2012. № 2. С. 26—37.
6. Романюк І.А. Особливості відтворювального процесу в аграрному сектор. Агросвіт. № 11. 2016. С. 12—15.
7. Литовченко М.В. Удосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання з урахуванням активізації процесів злиття і поглинання підприємств в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 24. С. 24—27.
8. Резнік Н.П. Особливості лізингового інвестування сільського господарства. Вісник аграрної науки. 2011. № 11. С. 72—73.
9. Мармуль Л.О., Петренко В.С. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними

інвестиціями в аграрній сфері економіки. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017. № 4 (40). С. 43—48.

10. Коденська М.Ю. Мотиваційні чинники інвестиційного забезпечення розвитку аграрно-промислового виробництва. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2013. № 2. С. 62—66.

References:

1. Smoliy, L. (2009), "Investment provision of agrarian enterprises of the region", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 65—67.
2. Boyarko, I. (2008), "Evaluation of investment attractiveness of business entities", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 7, pp. 90—99.
3. Ihnatenko, M.M. (2015), *Stratehiyi ta mekhanizmy upravlinnya rozvytkom sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy], Aylant, Kherson, Ukraine.
4. Zhyla, I.V. (2012), "Organization of accounting of investment activity of joint investment institutions", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 11, pp. 71—73.
5. Krupka, M.I. and Demchyshak, N.B. (2012), "Analysis of formation and use of financial potential of investment activity in Ukraine", *Finansy Ukrayiny*, vol. 2, pp. 26—37.
6. Romanyuk, I.A. (2016), "Features of the reproduction process in the agrarian sector", *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 12-15.
7. Lytovchenko, M.V. (2011), "Improvement of state regulation of investment activity of business entities taking into account the activation of mergers and acquisitions of enterprises in Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 24—27.
8. Reznik, N.P. (2011), "Features of leasing investment in agriculture", *Visnyk ahrarnoyi nauky*, vol. 11, pp. 72—73.
9. Marmul', L.O. and Petrenko, V.S. (2017), "Strategic positioning of enterprises with foreign investments in the agrarian sector of the economy", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (40), pp. 43—48.
10. Kodens'ka, M.YU. (2013), "Motivational factors of investment support for the development of agro-industrial production", *Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profspilok Ukrayiny*, vol. 2, pp. 62—66.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2019 р.